

פרה אדומה

פתיחה

פרה אדומה, או בשמה הנרדף - פרת החטאת, היא אשר מטהרת את ישראל מטומאת מת. המדרש מספר כי פעם אחת נטפלו נוכרים לרבי יוחנן בן זכאי ותקפוהו על חוסר הרצינות שלו שבמצווה זו. תשובת רבי יוחנן לנוכרים הייתה כי גם בחוקותיהם ישנם אקטים רבים חסרי משמעות, ועד שהם באים ומקשים על פרת החטאת - בואו ותשיבו לעצמכם.

תשובת רבי יוחנן מייצגת נאמנה את עמדת חז"ל, אשר ראו את המצווה הזו, כמצווה בעלת הגיון פנימי שכן אנוש לא יוכל להשיגו. במה נתייחדה מצווה זו משאר המצוות?

פרת משה רבנו

הלכות פרה אדומה מופיעות בפרק י"ט של חומש במדבר, ונראה כי את הפסוקים של פרשה זו ניתן לחלק לשני חלקים:

חלק א עוסק בהכנת אפר הפרה, פותח וחותם במילים 'זאת חקת התורה', והוא מכנה את שרפת הפרה כאפר הפרה. ואילו חלק ב' עוסק באופנים השונים של הזיית מי הנידה של 'פרה אדומה', ומכנה את שרפת הפרה כעפר הפרה.

הנציב בפרושו 'העמק דבר' מסביר כי חלקה הראשון של הפרשה מתייחס לציווי למשה, ועוסק בפרה האדומה שהוא הכין. פירוש זה נתמך גם בדברי חז"ל במסכת יומא (מב:) אשר עורכים השוואה בין 'פרת משה רבנו' – הפרה שהוכנה בדורו של משה, לפרה שהיתה נהוגה לאורך הדורות. למעשה, במשניות במסכת פרה מסופר כי לאורך כל תקופת הבית היו מערבבים בין אפר פרתו של משה ואפר הפרה הטר.

מדוע ישנה חלוקה כזו בין 'פרת משה רבנו', לאפר הפרה האדומה שהוכן בדורות הבאים? מדוע בכל הדורות עירבבו מאפר הפרה האדומה שהיה בדורו של משה?

האם פרה אדומה היא קורבן?

בגמרא בע"ז (כג.) עולה מחלוקת האם פרה אדומה הינה קודשי מזבח (סוג של קורבן), או קודשי בדק הבית (רכוש בית המקדש שאינו קורבן)¹. אם נאמר כדעת חכמים כי פרה אדומה היא קודשי מזבח, נשאלת השאלה כיצד זה יתכן, והרי כל מעשה אינם נעשים במקדש אלא מחוץ לאוהל מועד²?

נראה כי כדי לענות על שאלה זו יש לעיין במקור הדין בפסוקים. המקור לאפשרות כי פרה אדומה הינה קודשי מזבח עולה מן הפסוקים בספר במדבר המכנים את מי פרה האדומה

'כחטאת'. הריטב"א בפרושו (עז כג: ד"ה הכי גרסין) מציג שני הסברים למילה חטאת:

(א) חטאת מלשון כפרה.

(ב) חטאת מלשון הויה.

לשיטת חכמים פרה אדומה מביאה לכפרה וזאת נקודת הדמיון שלה לקודשי מזבח. רבי שמעון החולק מבין כי הכינוי 'חטאת' שהוצמד לפרה, נובע מפעולת הטהרה של הפרה אשר מחטא את האדם מטומאתו אך לא מצביע על אופי הפרה.

הסבר נוסף שניתן להציע תלוי בדברינו אודות 'פרת משה רבנו'. כאמור במשניות במסכת פרה מבואר כי את אפר הפרה הטרי היו מערבבים עם אפר פרת משה. בתורה רק אפר שרפת פרת משה מכונה כחטאת. וניתן לומר שפרת משה נשתנתה משאר פרות ודווקא היא נחשבת כקודשי מזבח בשונה משאר הפרות הנחשבות כקודשי בדק הבית.

מדוע הפרה האדומה מכפרת? תשובה לכך ניתן למצוא בדברי הגמרא במועד קטן:

"למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה - לומר לך: מה פרה אדומה מכפרת - אף מיתתן של צדיקים מכפרת" (כח.).

הן כפרת הפרה האדומה והן כפרת מיתת הצדיקים אינה באה מקורבן. התוספות³ על אתר מגלה לנו מהו המקור לכך שפרה מכפרת בדברי המדרש:

"ומה צוה הקב"ה להביא פרה אדומה, לכפר על מעשה העגל, משל לולד שטינף לחצר המלך אמר המלך תבוא אם זה הולד ותקנח צואת בנה, כך אמר הקב"ה תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל".

הדמיון בין הפרה לעגל, הוביל את חז"ל למחשבה כי קיים קשר בין השניים. הטבלה הבאה מראה את הצד השווה והשונה שבין השניים:

השווה	השונה
מין החיה: בהמה	גיל
צבע הבהמה: כמין אש (זהב=אדום) ⁴	מין

ההלכה של פרה אדומה ניתנה לישראל עם הציווי על הקמת המשכן, וזאת כדי לחטא את ישראל מטומאתם. לאחר חטא העגל בו השתמשו ישראל בבנה של הפרה לע"ז, קיבלה שרפת הפרה משמעות נוספת, וזאת ע"פ עקרון האחריית - תבוא

1 בראשונים מובאות גרסאות שונות להתלבטות הגמרא, יש שהבינו כי בשאלה זו נחלקו ר"ש וחכמים, ויש שהבינו כי לדעת כולם למסקנת הגמרא פרה אדומה היא קודשי בדק הבית.

2 יש הרואים לומר כי למרות ששחיטת הפרה נעשית מחוץ למקדש בגלל הקפדות המיוחדות במסכת פרה שהשחיטה תעשה בזמן שדלתות היכל פתוחות ואל מול פתח ההיכל. אע"פ שהשחיטה בחוץ מאחר שיש קשר עין עם ההיכל נחשבת השחיטה כאילו נעשתה בפנים.

3 המהרש"א על אתר מעיר שתוספות במסכת ב"ק (עז). הכריע כי פרה אדומה כי היא קודשי בדק הבית וכל מה שאמרנו שהכתוב קראה חטאת משום שהיא מכשרי קורבן, ומכשירי קורבן כקורבן.

4 הדמיון בין הצבעים מצוי אצל חז"ל ועיין יומא מה. ובמדבר רבה (פרשה יב) הדברים מופיעים בשמו של רשב"ל

האם ותקנח את צואת בנה. בתחילת דברינו העלנו את האפשרות כי פרתו של משה היתה שונה משאר הפרות, וא"כ הדברים משתלבים כמין החומר: פרתו של משה היתה כפרה על חטא העגל, ואילו שאר הפרות לאורך הדורות חזרו למימד הטהרה הרגיל שלהם.

תמימותה של הפרה

הרמב"ם בהלכות פרה אדומה (פ"א, הלכה ז) מבין כי ריבוי האזהרות בשלמות הפרה נובע מהעובדה שהכתוב קורא אותה חטאת. אם נלך בכיוונו של הרמב"ם, ניתן לומר כי הצורך בשלמות נובע מהפן המכפר שיש בפרה המשייך אותה לקודשי מזבח. ברם לענ"ד ניתן לתת גם הסבר נוסף לדבר. הצורך בשלמות הפרה נובע מהיותה סמל של טהרה. כשם שמי המעיין והמקווה צרכים להיות מים ללא התערבות של כוח אנושי במצבם הראשוני, כך בפרה האדומה כדי לחטא את ישראל היא צריכה להיות תמימה וראשונית.

השגת הפרה

לחז"ל היה ידע מעשי כיצד לגרום לפרה לקבל גוון אדמומי בתהליך העיבור. ברם 'צביעת' הפרה באדום היא תנאי הכרחי ולא מספיק, שכן פרה אדומה שאינה תמימה לא מועילה. בעקבות דרישה זו של תמימות, תיקנו חכמים את דין שימור בפרה אדומה, הדורש ליווי צמוד של הפרה מיום לידתה עד לשריפתה.

הגמרא בע"ז, מתלבטת האם מותר לקנות פרה אדומה מגוי. הסיבה הראשונה שניתן לחשוב עליה לאיסור היא החשש שהגוי יפגע בתמימותה, ובנוסף הגמרא מעלה אפשרות שקיים דין מיוחד של 'קיחה' המחייב לקנות את הפרה מיהודי דווקא. למסקנה הגמרא מסיקה כי אין לחשוש שהגוי יפגע בתמימותה של הפרה מאחר שיש לו אינטרס כלכלי, ובנוסף הגמרא מבינה שלא קיים דין קיחה בגוי.

המקור לדברים אלו הינו סיפורו המפורסם של דמא בן נתינה, אשר בראשונה בקשו חכמים לקנות ממנו אבנים לחושן ולבסוף המכירה לא בוצעה שכן דמא הקפיד על כבוד אביו ולא רצה לעוררו. בזכות אותו כיבוד, לימים זכה דמא לפרה אדומה אותה הוא מכר בממון רב לחכמים, ומכאן נמצאנו למדים שניתן לקנות פרה אדומה מגוי.

סיפור של דמא

מדוע זכה דמא בן נתינה בפרה אדומה על הכבוד שנהג באביו? נראה כי הדבר מתקשר לדברים שראינו לעיל כי פרה אדומה מסמלת באופן חזק את הקשר שבין הורים לבנים. בחטא העגל זאת היתה האם שקנחה את צואת בנה, ואילו אצל דמא זאת היתה מסירותו של דמא לאביו.

פתחנו את דברינו בהסתייגות שהיתה לחז"ל מלתת טעם ונימוק רציונאלי למצוות פרה אדומה. ברם גם אין בידנו להבין את כיצד מתפקד המנגנון של פרה אדומה, יכולים אנו לומר שקיימים בו שני מרכיבים השוכנים זה לצד זה: כפרה וטהרה. המקורות של מרכיבים אלו נובעים מן ההקשר ההיסטורי של המצווה: מצד אחד הפרה ניתנה לישראל כתרופת פלא לסילוק הטומאה, אולם מאידך האירועים השונים במדבר הפכו גם למעין קרבן מכפר.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ט
עורך: אביעד בינשטוק

בית המדרש הוירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
